

IJTIMOYIY BILIM MOHIYATIGA OID ZAMONAVIY FALSAFIY YONDASHUVLAR

Mustafo Xidirov¹

¹ ISFT instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

KALIT SOʻZLAR	ANNOTATSIYA
Bilim, ijtimoiy bilim, ilmiy bilim, faoliyat, falsafa, epistemologiya, metod, jamiyat.	Ushbu maqolada ijtimoiy bilimning mohiyatiga oid zamonaviy falsafiy yondashuvlar asosida bilimning ijtimoiy jarayonlar, oʻzaro taʼsirlar va tuzilmalar taʼsirida shakllanishiga oid gʻoyalar tahlil etilgan. Ijtimoiy bilim inson faoliyatida qaror qabul qilish jarayonlarida hal qiluvchi oʻringa egaligi, kasbiy muhitda asosli qarorlar qabul qilish uchun xizmat qilishi, aniq va ishonchli ijtimoiy bilimlarning shaxs va jamiyat farovonligi uchun muhimligi asoslangan
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	АННОТАЦИЯ
Познание, социальное знание, научное знание, деятельность, философия, эпистемология, гносеология, метод, общество.	В данной статье проанализированы представления о формировании знаний под влиянием социальных процессов, взаимодействий и структур, основанные на современных философских подходах к сущности социального знания. Обосновано, что социальные знания играют решающую роль в процессах принятия решений в деятельности человека, служат принятию обоснованных решений в профессиональной среде, а также указана важность точных и достоверных социальных знаний для благополучия личности и общества.
KEY WORDS	ABSTRACT
Knowledge, social knowledge, scientific knowledge, activity, philosophy, epistemology, method, society.	The article delves into the concept of knowledge formation within societal contexts, exploring how social processes, interactions, and structures shape our understanding. Drawing from contemporary philosophical perspectives, it emphasizes the pivotal role of social knowledge in decision-making across human endeavors. This knowledge is instrumental in informed professional judgments, highlighting its significance for both individual prosperity and societal welfare

Kirish. Ijtimoiy bilim shakli dinamik boʻlib, ijtimoiy oʻzaro taʼsirlar va jamoaviy faoliyatlar orqali doimiy ravishda rivojlanadi. Ijtimoiy bilimlarni oʻrganish shaxslar va guruhlar ushbu bilimlarni kundalik hayotida qanday qabul qilishlari, sharhlashlari va foydalanishlarini tushunishni oʻz ichiga oladi. Bu bilim inson hayoti uchun juda muhim, chunki u individual oʻziga xoslikni shakllantiradi, ijtimoiy birlikni osonlashtiradi, jamiyat taraqqiyotini boshqaradi va qaror qabul qilish jarayonlariga taʼsir qiladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy bilim mohiyatiga oid zamonaviy falsafiy yondashuvlar qiyosiy-tarixiy metod orqali umumiy jihatdan oʻxshashliklar va farqlar, davr ruhini aks ettirgan ilgʻor gʻoyalar

tahlil etildi hamda tizimlilik, umumiy aloqadorlik, analogiya, umumlashtirish usullaridan foydalanilgan holda falsafiy jihatdan asoslandi.

Natijalar. Ijtimoiy bilimlarning inson hayotidagi koʻp qirrali rolini, uning shaxsiy va jamoaviy xulq-atvoriga, madaniy uzluksizligiga, ijtimoiy birlashuviga va jamiyat taraqqiyotiga taʼsirini bevosita ilmiy bilim bilan ham asoslanadi, metodolik jihatdan takomillashib boradi. “Ilmiy bilishda metod va metodologiya tushunchalari bir-biri bilan juda yaqin va oʻzaro chambarchas bogʻliqdir. Metodologiyaga koʻra ilmiy tadqiqotlarda qoʻllaniladigan metodlar bir-birlaridan oʻz tabiati, xarakteri, qoʻllanish sohalari, qoʻllanish koʻlami, darajalari jihatdan farq qiladilar” [1; 264].

Qo‘llanilishi sohasi va bilim shakliga ko‘ra ijtimoiy bilim yangi metodologik tamoyillarni talab etadi. Shuningdek, ijtimoiy bilim jamiyatdagi umumiy tushunchalar, me‘yorlar, qadriyatlar va ma‘lumotlarni o‘z ichiga olganligi bilan ham ahamiyatlidir. U ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar orqali quriladi va madaniy amaliyotlar orqali saqlanadi. Shaxsiy va subyektiv bo‘lgan individual bilimlardan farqli o‘laroq, ijtimoiy bilimlar umumiydir va ko‘pincha obyektivroq deb qabul qilinadi. “Ijtimoiy jarayonlarni bilishning metodologik masalalarini tadqiq etish davr talablariga javob bermayotgani haqida so‘z yuritganda olimlarning islohotlar davrida ijtimoiy hayotda yuz berayotgan o‘zgarishlarning yangi muammolarini tadqiq etishda yetarlicha e‘tibor berilmayotganligini nazarda tutadi” [2; 140]. Ijtimoiy bilimlar tabiatan shaxslararo muloqotni talab etadi, jamiyat a‘zolari o‘rtasida voqelikka nisbatan munosabatda aks etadi va sotsializatsiya jarayonlari orqali davom etadi. U jamiyatdagi hattiharakatlar va o‘zaro munosabatlarni boshqaradigan ijtimoiy normalar, madaniy amaliyotlar, qadriyatlar va e‘tiqodlarni o‘z ichiga oladi. Shaxsiy tajriba va kognitiv jarayonlarga asoslangan individual bilimlardan farqli o‘laroq, ijtimoiy bilim umumiy tajriba va o‘zaro ta’sirlardan kelib chiqadigan jamoaviy kognitiv faoliyatdir. Kognitiv faoliyat tamoyillari tarixiy bilimga, davr ruhiga va kelajak istiqbollari belgilashga xizmat qiladi.

“O‘tmish timsollari, tarixiy voqealar asosida asta-sekin ijtimoiy ahamiyatli normalar, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar tanlanib, shakllanadi, muayyan xalqqa xos an‘analari, urf-odatlar, fikrlash va xulq-atvor tarzi yuzaga keladi. O‘tmishdan kelib, xalqning tarixiy xotirasida saqlanib qoladigan bu ma‘naviy-axloqiy qoidalarning hozirgi kun va kelajak oldidagi o‘z vazifasi bor” [3]. Ijtimoiy bilimga oid zamonaviy falsafiy yondashuvlar ijtimoiy jarayonda individual bilish va jamoaviy

tushunish o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirga e‘tibor qaratiladi. Bu yondashuvlar ijtimoiy bilimlarning tabiati, manbalari va oqibatlarini ko‘rib chiqadigan turli falsafiy an‘analari va asoslarga tayanilgan.

Ijtimoiy bilimlarning mohiyatini tushunishning eng ko‘p e‘tibor qaratilayotgan zamonaviy falsafiy yondashuvlari, jumladan, ijtimoiy epistemologiya, tanqidiy nazariya va konstruktivizm dunyoning ijtimoiy manzarasini ochib berishga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy epistemologiya bilimning ijtimoiy o‘lchovlarini o‘rganadi. U ijtimoiy jarayonlar, amaliyotlar va institutlarning bilimlarni rivojlantirish, tarqatish va tasdiqlashga qanday hissa qo‘shishini o‘rganadi. Ushbu tadqiqot sohasi bilim nafaqat individual kognitiv jarayonlarning mahsulidir, balki ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar va tuzilmalar tomonidan sezilarli darajada shakllantirilishini tan oladi.

Ijtimoiy epistemologiyani taniqli arbobi Goldman ijtimoiy jarayonlar va institutlarning bilim olishga qanday ta’sir qilishiga e‘tibor qaratadi. U ijtimoiy epistemologiyaga oid konsepsiyasini taklif etadi. Olim, shuningdek, bilimga asoslanuvchi epistemologiya hamda idrokka asoslanuvchi dalillash borasidagi dogmatizm muammolariga e‘tibor qaratish bilan birga kognitiv fanlarning epistemologiya uchun amaliy ahamiyati, eksperimental falsafa istiqbollari va intuitsiyaning bilish bilan bog‘liq maqomini tahlil etgan [4; 404].

Boshqa bir olim Helen Longino ilmiy bilimlarni ishlab chiqishda ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar va tanqidiy nutqning rolini e‘tirof etadi. Uning ta’kidlashicha, ilmiy bilimlar tanqid va konsensusni o‘z ichiga olgan jamiyatga asoslangan amaliyotlar orqali ijtimoiy asosga qurilgan. “Ijtimoiy bilim va g‘oyalari davlat siyosatiga, jamiyatning ahamiyati oshishiga va madaniy ideallarga ta’sir qiladi” [5; 262].

www.isft.uz

“ISFT” ILMIY-USLUBIY JURNAL
“ISFT” НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
“ISFT” SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL

ISSN: 3030-329X

2024/2-son

www.jurnal.isft-ilm.uz

Darhaqiqat, har qanday bilim shakli jamiyatga ta'sir etadi va o'z navbati jamiyatdagi qonuniyatlar ilm-fanda o'zgarishlar bo'lishiga ta'sir etadi. Ijtimoiy epistemologiya bilim sifatida qabul qilinadigan narsalarni shakllantirishda hamkorlik amaliyotlari va institutsional asoslarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu ishonch, guvohlik va ijtimoiy me'yorlar kabi omillar ta'sirida bilim umumiy yutuq ekanligi haqidagi g'oyani ta'kidlaydi. Ijtimoiy bilim tabiatan me'oriylikni talab etadi. Chunki u ijtimoiy kontekstda nima to'g'ri, noto'g'ri yoki yaxshi ekanligi haqidagi mulohazani o'z ichiga oladi. Shunday qilib, axloqiy mulohazalar ijtimoiy bilimlarni tahlil qilishda markaziy o'rinni egallaydi.

Tanqidiy nazariya, ayniqsa, Frankfurt maktabi tomonidan ishlab chiqilganidek, ijtimoiy tuzilmalar va hokimiyat munosabatlarining bilim ishlab chiqarishga ta'sir qilish usullariga e'tibor qaratadi. U tengsizlik va hukmronlikni davom ettiruvchi jamiyat sharoitlarini tanqid qilish va o'zgartirishga qaratilgan. Tanqidiy nazariya bilim sifatida qabul qilingan narsani shakllantirishda hokimiyat, mafkura va ijtimoiy tuzilmalarning rolini ta'kidlab, ijtimoiy bilimlarni tushunishga hissa qo'shadi.

Konstruktivizm nazariy jihatdan bilimlar ijtimoiy jarayonlar va o'zaro ta'sirlar orqali hosil bo'lishiga asoslanadi. U bilim voqelikning obyektiv timsoli ekanligi haqidagi g'oyani shubha ostiga qo'yadi, buning o'rniga u madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstlarda shakllantirilishini ta'kidlaydi. Konstruktivizm bilimlarni yaratishda shaxslar va jamoalarning faol rolini ta'kidlaydi. Bu dunyo haqidagi tushunchamizni shakllantirishda ijtimoiy kontekst, madaniy vositalar va hamkorlik amaliyotlarining muhimligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, kognitiv fanning rivojlanishi va psixologiyasidagi bir nechta nazariyalar Jan Piajening genetik epistemologiyasi shakllanishiga

ta'sir ko'rsatdi. Bu nazariy asos bilimlarni egallash imkonini beruvchi biologik va psixologik jarayonlarga urg'u berib, inson taraqqiyotining turli bosqichlarida bilim qanday rivojlanishini tushunishga intiladi. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi odamlarning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali dunyo haqidagi tushunchalarini shakllantirishdagi faol rolini ta'kidlaydi. Jan Piaje jamiyat taraqqiyotining tashqi omillari ta'sirida umuman bilim, xususan, ilmiy bilimning genezisini tushuntirishga harakat qiladi. Jan Piajening genetik epistemologiyasi bilimlarni egallashning rivojlanish tabiati haqida muhim tushunchalarni beradi. Bilimlarni rivojlantirish jarayonlarini tushunib, o'qituvchilar, psixologlar va hatto otanonalar odamlarning kognitiv rivojlanishini yaxshiroq qo'llab-quvvatlashlari mumkinligini asoslaydi, chunki bola tashqi muhit ta'sirini ona qornidayoq uzluksiz sezishi va shunga asosan, tafakkurida reallikka adaptatsiya-ko'nikish hosil bo'lishini isbotlagan [6; 160].

Ijtimoiy bilimlarga zamonaviy falsafiy yondashuvlar ko'pincha kengroq tushunchani ta'minlash uchun turli an'analardan olingan tushunchalarni birlashtiradi. Masalan, feministik epistemologiyani ijtimoiy epistemologiya bilan birlashtirish ijtimoiy o'ziga xosliklar va kuch dinamikasi bilim ishlab chiqarishga qanday ta'sir qilishini tushunishimizni kuchaytirishi mumkin. Shunga o'xshab, tanqidiy nazariyani konstruktivizm bilan uyg'unlashtirish bilim qanday qilib ijtimoiy jihatdan qurilganligini va hokimiyat munosabatlari bilan shakllantirilishini ochib beradi. Ushbu yondashuvlarni birlashtirish orqali biz tajribalar xilma-xilligi va ijtimoiy kontekstlarning ta'sirini tan oladigan ijtimoiy bilimlarni yanada nozik va innovatsion tushunishni rivojlantirishimiz mumkin.

Ijtimoiy bilimlarning mohiyatiga zamonaviy falsafiy yondashuvlar bilimning ijtimoiy

www.isft.uz

“ISFT” ILMIY-USLUBIY JURNAL
“ISFT” НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
“ISFT” SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL

ISSN: 3030-329X

2024/2-son

www.jurnal.isft-ilm.uz

jarayonlar, o‘zaro ta’sirlar va tuzilmalar ta’sirida shakllanishi haqida qimmatli tushunchalar beradi. Ijtimoiy bilim qaror qabul qilish jarayonlarida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shaxslar shaxsiy hayotda, kasbiy muhitda yoki jamoat ishlarida asosli qarorlar qabul qilish uchun jamoaviy bilimga tayanadi. Bu tayanch aniq va ishonchli ijtimoiy bilimlarning shaxs va jamiyat farovonligi uchun muhimligini ta’kidlaydi. Jamiyatdagi kelajak istiqbollari belgilash uchun o‘z navbatida ijtimoiy menejment talab etiladi.

“Menejment har qanday ijtimoiy tashkilotning faoliyati va rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, tartibli ichki tuzilishga ega bo‘lgan va turli xil texnologik, iqtisodiy va huquqiy aloqalarni, shuningdek, insoniy munosabatlarni o‘zida mujassam etgan ijtimoiy obyektidir. Ijtimoiy tashkilot o‘z a’zolarining birgalikdagi maqsadli faoliyatini amalga oshirish uchun mo‘ljallangan tuzilmadir. Shuningdek, u o‘z-o‘zini tashkil qilish, ichki va tashqi muhiti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, rasmiy va norasmiy tuzilmalarning mavjudligi bilan ajralib turadi” [7; 95].

Muhokama va xulosa. Ijtimoiy bilish jarayonida o‘rganilayotgan voqealarning sifatiga bevosita e’tibor qaratiladi. Bunda hodisa va jarayonlar, eng avvalo, son va raqam, aniq natijalar nuqtayi nazaridan emas, balki sifat va individual ahamiyat, qadr nuqtayi nazaridan o‘rganiladi. Biroq, bu yerda ham bilishni matematikalashtirish, kompyuterlashtirish, formallashtirish har bir jarayonni kengroq yoritishga yordam beradi. Jamiyat yuksalishini ta’minlash va bu boradagi islohotlarni amalga oshirish jarayonlarini tahlil qilish, unga ta’sir ko‘rsatadigan iqtisodiy, ijtimoiy,

ma’naviy-ma’rifiy omillarning samarali mexanizmlari ishlab chiqilishini tadlab etadi. Ijtimoiy-madaniy vaziyatning boshqa ko‘p sonli elementlari bilan tavsiflanadigan ijtimoiy bilim innovatsiya subyekti tipologik guruhlarining tarkibiy tuzilishini belgilovchi eng muhim omil hisoblanadi. Ijtimoiy bilim – bu jamiyatdagi shaxslarning o‘zaro ta’siri, tajribalari va umumiy e’tiqodlaridan kelib chiqadigan jamoaviy tushuncha sifatida namoyon bo‘ladi. U inson xulq-atvorini boshqaradigan va jamiyat tuzilmalariga ta’sir ko‘rsatadigan me’yorlar, amaliyotlar, qadriyatlar va ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, jamiyatda mavjud bilimlar yig‘indisi asosida tizimlashgan menejment talab etiladi.

Darhaqiqat jamiyat asosini tashkil qiluvchi inson omili uning tafakkuri qanchalik murakkab tuzilgan bo‘lmasin, mohiyatan qiziq mavzulardan biri bo‘lib kelmoqda. Jamiyatda olib borilayotgan islohotlar, turli jarayonlarda inson fenomeni o‘zining biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy yaxlitligini namoyon etadi. Fan taraqqiyoti bevosita ijtimoiy zaruriyat sifatida ma’lum doiradagi bilimlarni birlashtirish natijasi va bu jarayon ijtimoiy-gumanitar hamda tabiiy-ilmiy shaklda umumiy mazmunda davr ruhi bilan bog‘liq holda o‘zgarib borgan. Shuning uchun, ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy bilish shakllari o‘zaro aloqadorligi, bog‘liqligini ta’kidlash lozim. Aslida, ular insoniyatga xos umumiy bilishning bir-biri bilan uzviy bog‘liq ikki tomonidir. Bilish shakllari orasida chegara yo‘qdir. Zero, ular asosida ish ko‘radigan faoliyati bilishning mazkur shakllari bilan bog‘liq bo‘lgan mutaxassislarining ongi va dunyoqarashida farq bor.

www.isft.uz

“ISFT” ILMİY-USLUBIY JURNAL
“ISFT” НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
“ISFT” SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL

ISSN: 3030-329X

2024/2-son

www.jurnal.isft-ilm.uz

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘uxati:

1. Шермухамедова Н. Гносеология – билиш назарияси. – Тошкент: Noshir, 2011.
2. Джўраев А.М. Ижтимоий билишда эмпирик тадқиқотнинг ўрни. Фалсафа фанлари номзоди диссертацияси. – Тошкент. – 2011. – Б. 140.
3. Абдурахмонов А. Тарих унута олмас сиймо // Мулоқот. – Тошкент, 2005. – № 1. – Б. 37-39.
4. Alvin Goldman. Epistemology: A Contemporary Introduction. – USA: Oxford University Press, 2014.
5. Longino Helen E. Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry. – USA: Princeton University Press, 1990.
6. Пиаже Ж. Генетическая эпистемология. – СПб.: Питер, 2004.
7. Бакурадзе А. Б. Исследование управления социальной организацией: философско-методологический аспект // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия Гуманитарные и социальные науки. – 2019 / № 2.